

УЈЕДИЊЕЊЕ ИЛИ СМРТ!

Устав *Црне руке*, пронађен у Солуну, потписали су, као чланови Врховне централне управе, Илија Радивојевић, Богдан Раденковић, Чедомир А. Поповић, Велимир Вемић, Љубомир С. Јовановић, Драгутин Димитријевић-Апис, Војислав Танкосић, Илија М. Јовановић-Пчињски, Милан Васић и Милан Гр. Миловаиновић-Пилац.

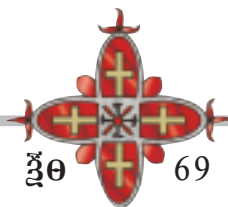
Циљ организације био је „*остварење народних идеала - уједињења Српства*“. Њен члан могао је бити сваки Србин, без обзира на пол, веру, место рођења, као и сваки онај који буде искрено служио овој идеји. Према члану 2. Устава, организација је претпостављала револуционарну борбу културној, стога јој је „институција апсолутно тајна за шири круг...“ У члану 4. је речено, да за „испуњење свог задатка, организација према карактеру свог бића, утиче иа све службене факторе у Србији као Пијемонту и на све друштвене слојеве и целокупни друштвени живот у њој“, и да „спроводи револуционарну организацију по свим територијама на којима Срби живе...“⁽¹⁾

Богдан Раденковић је рођен знамените 1875. год. кад су се Срби у Босни и Херцеговини дигли на оружје против Турака, да би се припојили Србији. На Косову, у селу Бугарићи (после 1913-године- Србовићи), недалеко од Косовске Митровице. Учио је Богословију у Призрену, а школовао се и у Цариграду. Једно време службовао је као наставник у српској гимназији у Скопљу, а једно време налазио се на дужности секретара Митрополије у Скопљу. Због свог националног рада, у Турској је осуђен на 101 годину робије, али је успео да побегне из затвора и пребаци се у Србију.

По Милану Ж. Живановићу, Црна рука била је „тајна национално-револуционарна организација официра-завереника, иако су сем двојице грађана, остала петорица оснивача, који су били истовремено и чланови Врховне централне управе, били официри-завереници“.⁽²⁾

Иницијатива за стварање Црне руке потекла је од Богдана Раденковића, националног радника из Косовске Митровице. Уз неке друге писце, то тврди и Милош Богићевић, за кога је Раденковић био - „типичан сањар и идеалиста“.⁽³⁾ Раденковић треба да је дао и име организацији - „Уједињење или смрт“. Наводно, његова жеља је била да Црна рука буде једна врста ВМРО-а.⁽⁴⁾

Све до 8. фебруара 1910. године, Вемић у свој дневник није више унео ни слово о стварању неке организације. А у забелешци од тог дана записао је, да су се он, Војислав Танкосић и Богдан Раденковић договорили да се „образује један клуб са револуционарним смером“ и да

Раденковић „изради статут према статутима Буршева и карбонера“. Отуда, неће бити погрешно да се прихвати као тачно, да су за оснивање Црне руке били посебно заслужни Вемић, Танкосић, Раденковић и Љуба Јовановић-Чупа. А пајзаслужнији-Раденковић и Јовановић. Раденковић и Јовановић били су сигурно најобразованије личности Црне руке. И ако ико од црнорукаца, онда би се они могли назвати родитељима организације. А уз њих и Танкосић... Раденковић и Јовановић били су два сасвим различита типа људи. Јовановић - сав нерв, у извесној мери разбарушеи и као у грозници, а Раденковић смирен, уздржан у кретњама и у изражавању мисли, на први поглед - потуљен, а у ствари конспиратор као у причи.

Кад је почела четничка акција у Старој Србији и Македонији 1904. године, Раденковић јој се прикључује и постаје председник четничке акције у Македонији. Године 1908, после младотурске револуције, бива биран за председника централног одбора Српске демократске лиге у Скопљу, организације која је себи ставила у задатак да се бори за интересе Срба на политичком, економском и просветном плану. (У резолуцијама, усвојеним на првој скупштини одржаној 2/11. фебруара 1909. године, тражило се, поред осталог, признање српске народности и слободне употребе имена Србин, враћање Србима отетих имања, давање права селима да сама бирају свог свештеника - Бугарина или Србина).

На изборима од 1909. године, Српска демократска лига добила је три посланика и једног сенатора, а толико исто и на изборима 1911. године.⁵⁾ На почетку првог балканског рата, Раденковић се лаћа пушке и као четник учествује у борбама на Косову. Међу првима је ушао у ослобођену Приштину 1912. године...

Познавалац прилика у Старој Србији и Македонији, Раденковић је за време бављења у Београду много допринео да се питање Срба у Турској схвати као питање

које се најпре мора решити. Био је у својој агитацији за акцију у Старој Србији и Македонији управо неуморан. Повезивао се и са политичарима, највише онима из Самосталне странке - углавном преко Јаше Продановића, који му је био зет.

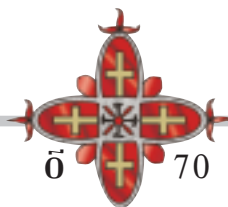
По капетану Стојковићу, црнорукац кога у затвору ништа није могло избацити из колосека, који је непроменљиво остајао свој и постојан био је Богдан Раденковић. Упркос туберкулози која га је цедила као лимун он се није повијао и ни у једном часу није се дао опити варљивом надом - да ће се, на крају крајева, ипак све добро завршити. Искусан у илегалном раду, али и искусан у општењу са апсанцијама-још из времена кад је у Турској упознао сву језу тамнице-он је отварао уста само баш кад мора, а и тада је једино говорио оно што му памет каже, а не што му срце заповеда.

Али круг у који је најрадије залазио у Београду, и агитовао за акцију у Старој Србији и Македонији, био је круг младих официра-завереника из године 1903, у којима је он видео „богомдане револуционаре“. Крајем 1910. године, Раденковић је такорећи свакодневно био у друштву младих завереника. То је било време када је он покушавао да у Београду издејствује интензивирање четничке акције у Македонији. У овим својим напорима, он, међутим, није имао успеха. Влада се тада из многих, а пре свега спољнополитичких разлога, није усуђивала да одлучи на тако што. Сматрала је да моменат није подесан. Тврдокоран какав је био, Раденковић „долази на мисао да акцију отпочне путем приватне

иницијативе“, каже Чедомир А. Поповић. „Решио се да покуша са стварањем једне организације, разуме се тајне - због прилика под којима се имало радити, која би, обухватајући шире слојеве, заинтересовала и званичну владу, и приволела је да прихвати оно што саме народне масе већ буду чиниле по властитој иницијативи. Са таквом идејом, он је већ имао и готов план за једну такву организацију“.

Са својом идејом Раденковић је упознао тројицу људи-Војислава Танкосића, Љубомира Јовановић-Чупу и Велимира Вемића. И они „не размишљајући много“, прихватају ту идеју... „Тако је, дакле, по речима Чедомира А. Поповића, „почело стварање једне нове органиације, чија је основа имала да буде: спровођење револуционарне акције у покрајинама ван Србије“, и којој је убрзо приступило више официра - мајор Илија Радивојевић-Чича, Драгутин Димитријевић-Апис... На предлог Војислава Танкосића, Богдана Раденковића и Љубе Јовановића-Чупе, организација је добила назив - „Уједињење или смрт“, каже Чедомир А. Поповић даље. На њен статут, оснивачи су, њих седморица, ставили своје потписе 9. марта 1911. године, и постали чланови Врховне централне управе (председник Илија Радивојевић-Чича, а секретар Велимир Вемић). Нешто касније 9. маја 1911. год. ово тело добило је три нова члана: Илију Јовановића-Пчињског (артиљеријског официра који је четниковао у долини реке Пчиње), мајора Милана Васића и потпуковника Милана Гр. Миловановића-Пилца (после балканских ратова, члан Врховне централне управе постао је и Радоје Лазић).

Не само зато што је од њега потекла идеја за стварање организације, већ уопште, на Раденковићево мишљење полагали су много сви чланови Врховне централне управе. Ои није био склом доношењу исхитрених одлука и све је настојао да претходно „добро одваже“. Мислећи пре свега на националне задатке у

Турској, он се није слагао са Велимиром Вемићем, на пример, да с Црном руком треба најпре остварити „промене унутра“, „поскидати“ све оне који се са програмом Црне руке не слажу и, практично, узети управу у земљи у своје руке. Ценио је да би такво одређење могло да нанесе само штете организацији, доведе у опасност и само њено постојање, а да Србију ослаби - и онеспособи је као државу за извршење задатака који пред њом стоје. Он је био за један други пут: за успостављање таквих веза са владом које би организацији омогућиле да на њу врши сталан утицај, а како би она радила „у духу њених идеја“.

Имајући у виду Раденковићеве назоре, затим да је он добро био прихваћен и од саме владе, и имао леп положај у министарству иностраних дела, Љуба Јовановић -Патак није могао себи да објасни зашто му је била потребна једна организација каква је била Црна рука. Међутим, није га ни осуђивао због тога. Штавише, показао је и одређено разумевање за то, полазећи од искрене Раденковићеве жудње да Стару Србију и Македонију што пре види ослобођене и припојене Србији.

У сваком моменту спреман да учини све за Српство и Србе, Раденковић је пристао и да се кандидује за митрополита Рашко-призренске епархије. Доказана је чињеница да је Раденковићеву кандидатуру за митрополита подржала српска влада, и Милован Миловановић лично. Али тешкоће су биле велике... Оне су долазиле како од стране Васељенске патријаршије у Цариграду, тако и од владе Црне Горе, заинтересоване да за митрополита буде изабран њен кандидат, Гаврило Дожић, каснији патријарх српски у Београду.⁶⁾ Осим свега, постојале су и тешкоће „техничке природе“...

Званично, Раденковић је био кандидат владе Краљевине Србије, као што је Дожић био кандидат владе Црне Горе. Одлуком Патријаршије у Цариграду, и после многих интервенција у

његову корист, кандидат Црне Горе, Дожић, изабран је за рашко-призренског митрополита. Раденковић је на то скинуо мантију и вратио се у Београд...

Док се водила борба око тога ко ће од двојице кандидата бити изабран за митрополита, православни па Косову поделили су се у два тора. Једни су били за Дожића, а други за Раденковића. Између те две групе, у ствари српске и црногорске, у Приштини је чак дошло до туче - у цркви, за време божје службе, 13/27. маја 1912. године.⁷⁾

Пре почетка судског процеса у Солуну, Раденковић је рекао, да његови другови нису радили оно за шта се оптужују и да ће он изнети непобитне доказе „да намере није било“ и да „према томе нема ни кривице“.

У жалби коју је поднео Војном суду (16/29. марта 1917. год. по саопштењу оптужнице), Раденковић је, као прво, - оспорио тврђење државног тужиоца да је организација Уједињење или смрт створена „не да ради на ослобођењу и уједињењу још неослобођених српских крајева већ са неким унутрашњим, прерватничким циљем“. То је поткрепљивао својим личним случајем, да није никад мислио да за стално прелази у Србију, него да остане у неослобођеним крајевима, да би могао радити на њиховом ослобођењу.

По повратку у Београд, Раденковић је наставио да ради на националним питањима, и био је чешће у прилици да се сретне и са престолонаследником Александром. По тврђењима са више страна престолонаследник га је радо видео у свом друштву и једно време га је обасипао великом пажњом. Али кад је повео обрачун са Црном руком, престолонаследник више није хтео ни да чује за њега. Једва се смиловао да га, пред саму смрт, из затвора у Солуну пребаце у болницу...

После Првог светског рата, у „Политици“ (број од 30. јула 1922), Григорије Божовић је написао, да је Раденковић „незаслужено пао од руке, којој је више од двадесет година био најпрегачкији помагач, највернији јужно-србијански ослонац“. И, сем тога, да је (иако „неуказни саветник и пријатељ краља Александра“), у тренутку „једног националног помрачења, осуђен незаслужено као издајник и сахрањен позорно као какав злочинац у ковчегу од неоструганих дасака из кога су му преко солунске калдрме стрчале мртве ноге од колена...”

Сведок те жалосне сцене са преносом Раденковићевих посмртних остатака био је београдски адвокат Драгољуб Илић. Он је оставио забележено, да је сандук био прекратак за Раденковићеву „високу прилику, тако да су му ноге штрчале преко сандука... Кад су кола са сандуком пролазила поред куће у којој је обитовао регент Александар, случај је хтео да се он у том тренутку појави на балкону. Он је видео мучан приказ, па је упитао ађутанта кога то тако сахрањују. Кад је добио тачан одговор, хитро се повукао са балкона и залупио врата за собом”.⁸⁾

¹⁾ Уп. М. Ж. Живановић, Солунски процес, 670; Б. Нешковић, Истина о Солунском процесу, 301-305. ²⁾ М. Ж. Живановић, Солунски процес, 30. ³⁾ М. Богићевић, *Mord und Justizmord*, 345. ⁴⁾ Изјава Василија Трбића, заоставштина Драгише М. Стојадиновића, Народна библиотека у Београду, Р 736/1/27 ⁵⁾ Уп. Ј. Продановић, Енциклопелија Станоја Станојевића, IV, 347-348 ⁶⁾ Документи о спољној политици Србије 1903-1914, V, св. 1, лок. 13. ⁷⁾ Исто, V, св. 1, лок. 410. ⁸⁾ Архив САНУ, 14434/37.

Преузето из:

Васа Казимировић, *ЦРНА РУКА ЛИЧНОСТИ И ДОГАЂАЊИ У СРБИЈИ ОД МАЈСКОГ ПРЕВРАТА 1903 ДО СОЛУНСКОГ ПРОЦЕСА 1917, Прометј, 2013..*

